

Modeling Tendency of Medical Sciences Students to Religious Education According to the Theory of Fishbein&Aizen

Seyed Ebrahim MirshahJafary¹, Hasan Kaviani^{1*}

1- Department of Education, Curriculum Development, School of Educational Sciences and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Abstract

Background and Objectives: Since then, doctor's religious beliefs is effective in his/her job performance, hence present study was done for modeling tendency of Esfahan medical students to religious education.

Materials and Methods: In this descriptive cross sectional study 154 Isfahan Medical students were selected through random sampling method. For data collection the researcher made, valid and reliable ($\alpha=0.92$) questionnaire was used Based on model Fishbein&Aizen. For data analysis, confirmatory factor analysis was used based on structural equation using AMOS software.

Results: The results showed orientation for religious education with load factor 0/41 is effective on the components of religious behavior. Moreover, correlation between trend component and subjective norms is significant ($r=0.58$). Also mental norms area with load factor 0/78 has an effect on intention component of religious education and finally this area with load factor 0/31 has Impact on the components of religious behavior. Education with load factor 0/77 is the most important factor among the other factors of tendency to religious education. Components of friends and acquaintances, family and media to respectively were the next in rank in the trend component for religious education.

Conclusion: Thus, given that in this study, Education was the most influential factor so attention to this factor is essential for the religious education of physicians.

Keywords: Trends, factors, behavior, religious education

نمذجة اتجاه طلاب جامعة إصفهان للعلوم الطبيّة إلى التربية الدينيّة بناءً على نظريّة أيزن و فيشبين

سيّد إبراهيم ميرشاه جعفري^١، حسن كاوياني^{*}

١- قسم العلوم التربويّة، كليّة العلوم التربويّة وعلم النفس، جامعة إصفهان، إصفهان، إيران.

الملخص

السابقة والأهداف: بالنظر إلى أنّ معتقدات وسلوكيات الطبيب الدينيّة تؤثر في كفيّة علاجه، فتمّ هذا البحث بهدف نمذجة اتجاه طلاب جامعة إصفهان للعلوم الطبيّة إلى التربية الدينيّة.

الموادّ والأساليب: في هذه الدراسة الوصفية التضامنيّة، تمّت دراسة ١٥٤ طالبًا لجامعة إصفهان للعلوم الطبيّة بطريقة أخذ العينات العشوائيّة البسيطة. و قد استفيد من الاستمارة المحقّقة الصحيحة والموثوقة ($\alpha=0/92$) لجمع المعلومات على أساس متغيّرات نموذج أيزن و فيشبين، كما استفيد لدراسة المعطيات من التحليل العامليّ التوكيديّ على أساس المعادلات البنائيّة بالتمتع بالبرمجيّة الإحصائيّة AMOS.

المكشوفات: قد كشفت مكشوفات البحث أنّ مكوّن الاتجاه إلى التربية الدينيّة، مع عامل الحمولة ٠/٤١، يؤثّر في مكوّن السلوك الدينيّ. وإضافة إلى هذا، إنّ لكميّة التضامن بين مكوّن الاتجاه والقواعد الذهنيّة معنى أيضًا (٠/٥٨). ويؤثّر نطاق القواعد الذهنيّة على مكوّن القصد عن التربية الدينيّة مع عامل الحمولة ٠/٧٨، و في النهاية يؤثّر النطاق نفسه، على السلوك الدينيّ مع عامل الحمولة ٠/٣١. وبناءً على نتيجة البحث، قد تبين أنّ لعامل التعليم مع عامل الحمولة ٠/٧٧، أكثر أهميّة بين عوامل الاتجاه إلى التربية الدينيّة؛ ووقعت مكوّنات الأصدقاء والأقرباء والأسرة ووسائل الإعلام في مرتبة بعد المكوّنات المذكورة آنفًا من حيث الأهميّة في الاتجاه إلى التربية الدينيّة.

النتيجة: بالنظر إلى أنّه في هذا البحث، كان لعامل التعليم أكثر تأثير، فالعناية إلى هذا العامل في تربية الأطباء الدينيّة لازمة جدًّا.

الألفاظ الرئيسيّة: الاتجاه، العوامل، السلوك، التربية الدينيّة

مدل‌سازی گرایش دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان به تربیت دینی، بر اساس نظریه‌ی آیزن و فیش باین

سید ابراهیم میرشاه جعفری^۱، حسن کاویانی^{*}

۱- گروه علوم تربیتی، دانشکده‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

سابقه و اهداف: با توجه به اینکه، باور و رفتارهای مذهبی پزشک در نحوه‌ی درمان او مؤثر است؛ از این‌رو، تحقیق حاضر با هدف مدل‌سازی گرایش دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان به تربیت دینی انجام شده است.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه‌ی توصیفی-همبستگی، ۱۵۴ دانشجوی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان با شیوه‌ی نمونه‌گیری تصادفی ساده وارد مطالعه شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته‌ی روا و پایا ($\alpha=0/92$) بر اساس متغیرهای مدل آیزن و فیش باین استفاده شد. برای بررسی داده‌ها نیز از تحلیل عاملی تأییدی بر پایه‌ی معادله‌های ساختاری، با استفاده از نرم‌افزار آماري AMOS استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد مؤلفه‌ی گرایش به تربیت دینی، با بار عاملی ۰/۴۱، بر مؤلفه‌ی رفتار دینی تأثیرگذار است. افزون بر این، میزان همبستگی بین مؤلفه‌ی گرایش با هنجارهای ذهنی نیز معنادار است (۰/۵۸). همچنین حیطة هنجارهای ذهنی نیز با بار عاملی ۰/۷۸، بر مؤلفه‌ی قصد از تربیت دینی و در نهایت همین حیطة نیز با بار عاملی ۰/۳۱، بر مؤلفه‌ی رفتار دینی اثرگذار است. بر اساس نتیجه‌ی پژوهش، مشخص شد عامل آموزش؛ با بار عاملی ۰/۷۷، بیش‌ترین اهمیت را در میان عامل‌های گرایش به تربیت دینی دارد؛ و مؤلفه‌های دوستان و آشنایان، خانواده و رسانه نیز به ترتیب در رتبه‌های بعدی اهمیت در مؤلفه‌ی گرایش به تربیت دینی قرار گرفت.

نتیجه‌گیری: با توجه به اینکه در این تحقیق عامل آموزش، تأثیرگذارترین بوده، بنابراین، توجه به این عامل در تربیت دینی پزشکان بسیار ضروری است.

واژگان کلیدی: گرایش، عوامل، رفتار، تربیت دینی

مقدمه

بی‌شک انسان بدون تربیت دینی و تهذیب، به سعادت نخواهد رسید؛ و انسانی که به کمال و سعادت نرسد، دنیا و آخرتش تباه می‌شود و برای جامعه‌ی خود، عضوی خنثی یا حتی مضر به حساب خواهد آمد. از این‌رو، مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی، تربیت دینی افرادی است که می‌خواهند درآینده، در جامعه وظیفه‌های گوناگونی را بر عهده گیرند (۱ و ۲)، اما برای عبارت تربیت دینی، کارشناسان تعلیم و تربیت بر تعریف واحدی

اتفاق نظر ندارند و هر یک با توجه به مکتب تربیتی مورد نظر خود، آن را تعریف کرده‌اند.

میدیم^۱ اعتقاد دارد تربیت دینی، آن بخشی از هویت و تحول شخصی افراد است که بر مفهوم دینی عمدی و غیرعمدی تأکید دارد؛ مفاهیمی که فرایندها، ارتباط‌های دینی و تجربه‌های مذهبی را در آنان ایجاد می‌کند (۳).

صادق‌زاده نیز بیان داشته که تربیت دینی، هرگونه فعالیت هدفمندی است که به منظور ایجاد شناخت از معارف دینی و باور بدان‌ها و تقویت آن شناخت و باور و نیز التزام عملی به

^۱Miedema

دانش‌آموزان پسر اعتقاد بیشتری به تأثیر مدرسه در تثبیت باورهای دینی خود داشته‌اند (۱۰).

همچنین فرهادی و سلمانزاده در تحقیقی با عنوان «عوامل مؤثر بر تربیت دینی»؛ عوامل مؤثر در گرایش به تربیت دینی را قبل از تولد، شامل انتخاب همسر صالح، زمان انعقاد نطفه، حالت‌های روحی زوجین و مراقبت‌های ایام بارداری می‌دانند؛ و عوامل مؤثر در گرایش به تربیت دینی را بعد از تولد، شامل تولد، دوران شیرخوارگی و ویژگی‌های زن شیرده، انتخاب نام مناسب، دادن پاسخ مناسب به پرسش‌های کودک، محبت، ناظر دیدن خداوند بر اعمال و دعوت عملی می‌دانند (۱۱).

صالحی و تهامی عوامل مؤثر بر تربیت دینی را از دیدگاه نهج‌البلاغه، شامل: الف) عامل وراثت و ب) عامل محیطی (شامل خانواده، گروه همسالان و دوستان، محیط اجتماع و اراده‌ی فردی) می‌دانند (۱۲).

افزون بر این، متغیر دیگری که در این تحقیق به آن پرداخته می‌شود، گرایش است، که به میل، رغبت و تمایل فرد به پذیرش اصول تربیت دینی اشاره دارد. گرایش عبارت است از ارزشیابی‌های مثبت و منفی یا احکام ارزشی مطلوب یا نامطلوب درباره‌ی اشیا، اشخاص و وقایع. گرایش‌ها چگونگی احساس هر کسی را نسبت به چیزی نشان می‌دهند (۱۳-۱۵). در مطالعه‌های اجتماعی، بدان دلیل به گرایش توجه بسیار شده که پژوهشگران آن را زمینه‌ی رفتار می‌دانند. از این نظر، شناخت چگونگی شکل‌یابی، دوام و دگرگونی گرایش‌ها معادل با درک شرایطی است که بسیاری از رفتارها در آن پدید می‌آید. بنابراین، اگر اطلاعات کاملی از تأثیر تعیین‌کننده‌های محیطی در اختیار داشته باشیم و سازمان گرایش‌های فرد (شخصیت) را نیز بشناسیم، می‌توانیم رفتار فرد را پیش‌بینی کنیم (۱۶).

مشهورترین و مهم‌ترین نظر را در زمینه‌ی گرایش، آقایان آیزن^۱ و فیش‌باین^۲ بیان کرده‌اند. مطالعه‌های این دو پژوهشگر منجر به امکان پیش‌بینی دقیق‌تر رفتارها از طریق گرایش‌ها شده است. به عبارت دیگر، آنان نشان داده‌اند که چه وقت و چگونه گرایش‌ها بر رفتار اثر می‌گذارند. به نظر این دو نظریه-پرداز، رفتار در پی زنجیره‌ی از عوامل به وجود می‌آید (نمودار شماره ۱). حلقه‌ی ما قبل از بروز رفتار (قصد و نیت) برای انجام یک رفتار یا رفتار بالقوه است.

احکام و دستورهای دینی مطرح می‌شود؛ و در مجموع زمینه-ساز تکوین هویت دینی، رشد متعادل دین‌داری متری در همه‌ی جنبه‌ها خواهد بود (۴).

اما باتوجه به تعاریف، در این تحقیق، تربیت دینی عبارت است از مجموعه‌ی اعمال عمدی و هدف‌دار، به منظور آموزش گزاره‌های معتبر یک دین به افراد دیگر، به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه‌ها متعهد و پایبند گردند. بر اساس این تعریف، تربیت دینی منحصر به مسجد، کلیسا یا مدرسه‌ی علمیه نیست، بلکه در هر جایی ممکن است تلاشی هدف‌دار برای تربیت دینی صورت گیرد، خواه مسجد باشد، خواه خیابان یا منزل یا هر جای دیگر (۵).

بنابراین، هدف تربیت دینی، ایجاد رابطه بین فرد و خدا و نیز ایجاد وابستگی فرد به پروردگار است که آدمی بر اساس آن بتواند خواسته‌ها و تمایل‌های نامشروعش را به بند کشد، زندگی را رنگ الهی دهد و برنامه‌ی حیاتش را بر اساس مقررات خداوند استوار سازد. اما برپایه‌ی کتاب‌های دینی و نظر محققان، عوامل مؤثری برای گرایش به تربیت دینی شناسایی شده است، از جمله اینکه شهید بهشتی به‌طور خلاصه، معتقد است که تربیت دینی محصول کارکرد تمام خرده‌نظام‌های فرهنگی-تربیتی اعم از خانواده، مدرسه، رسانه‌های جمعی، گروه همسالان، روحانیان و محیط اجتماعی است (۶).

آبادی وایقان و مذنب خدایی، در این باره به نقش والدین، آموزش و پرورش، نهادهای فرهنگی و هنری، رسانه‌ها و گروه‌های همسالان اشاره کرده‌اند (۷).

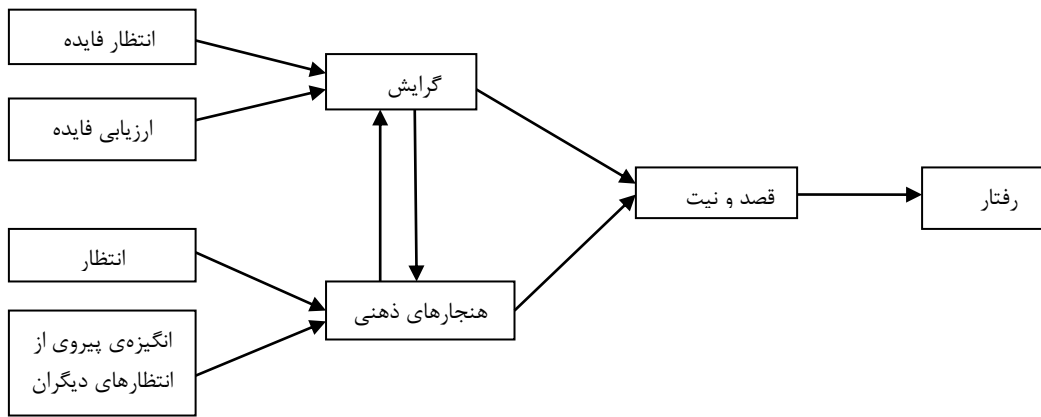
زندوانیان نایینی و همکاران نشان داده‌اند که چهار عامل خانواده، مدرسه، دوستان و آشنایان و رسانه‌ها در گرایش به انجام فرایض دینی نقش معناداری دارند (۸).

براتی عوامل مؤثر در تربیت دینی را شامل والدین (مهم‌ترین و اصلی‌ترین عامل تربیت دینی)، معلمان و عوامل مدرسه، رسانه‌ها و دوستان می‌داند (۹).

یافته‌های پژوهش آقای میبیدی درباره‌ی عوامل مؤثر در رشد و تثبیت باورهای دینی دانش‌آموزان سال سوم دوره‌ی متوسطه‌ی شهرستان اردکان نشان می‌دهد که والدین، معلمان، مدیران و مربیان پرورشی، آشنایان و دوستان و همچنین رسانه‌ها، عمده‌ترین نقش را در ایجاد و تقویت باورها و اعتقادات مذهبی داشته‌اند. همچنین یافته‌ها درباره‌ی جنسیت نشان داد از میان چهار عامل خانواده، مدرسه، آشنایان و دوستان؛ و رسانه‌ها، فقط در عامل مدرسه بین نظریه‌های دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معناداری بوده و

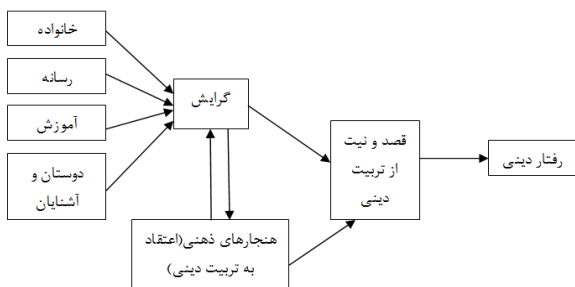
¹Aizen

²Fishbin

نمودار ۱- متغیرهای نظریه‌ی آیزن و فیش باین (۱۷)

شرایطی که گرایش‌ها و هنجارها، هر دو، در رابطه با رفتار، مثبت باشد، قصد انجام کار در جهت معینی زیاد خواهد بود. اما در صورتی که گرایش‌ها و رفتارها با یکدیگر در تضاد باشند، قدرت نسبی آن‌ها می‌تواند تعیین‌کننده‌ی مقاصد بعدی و رفتار متعاقب آن باشد (۱۶). از این رو به دلیل تمرکز بحث روی عوامل مؤثر در گرایش به تربیت؛ باید مفهوم‌ها و عنوان‌ها (نمودار آیزن و فیش باین) را متناسب با این حیطه تفسیر کرد. بر این اساس عاملی که موجب رفتار دینی می‌شود، قصد و نیت تربیت دینی است؛ و آنچه سبب شکل‌گیری قصد و نیت می‌شود، دو عامل گرایش و هنجارهای ذهنی است که در این تحقیق با توجه به ادبیات تحقیق و پیشینه‌ی پژوهش‌های صورت گرفته و همچنین دیدگاه متخصصان حوزه‌ی تربیت دینی، برای حیطه‌ی گرایش به تربیت دینی چهار عامل خانواده، رسانه، آموزش و دوستان و آشنایان در نظر گرفته شده است و برای حیطه‌ی هنجارهای ذهنی نیز گویه‌ی اعتقاد به تربیت دینی. در نمودار شماره‌ی ۲ سازه‌های این مدل نشان داده شده است:

نمودار ۲- مدل مفهومی عوامل مؤثر در گرایش به تربیت دینی

بنابراین، با توجه به مطالب یاد شده در باب تربیت دینی، آثار و برکت‌های دیدگاه توحیدی در موفقیت‌های پزشک مشهود است. توکل و امید به خدای متعال، که طبیب حقیقی است، نه تنها در فعالیت‌های درمانی پزشک، که در روحیه‌ی

همان‌طوری که در نمودار شماره‌ی ۱ مشاهده می‌شود، به وجود آمدن قصد و نیت، به نوبه‌ی خود، تابع دو متغیر دیگر است: «گرایش به آن رفتار» و «هنجار ذهنی».

متغیر گرایش، متغیر فردی و شخصی است که طی آن، فرد انجام رفتاری را از نظر خویش ارزیابی می‌کند که آیا خوب یا بد است. در این نظریه، گرایش به نوبه‌ی خود تابع دو عامل دیگر در نظر گرفته شده است: ۱- انتظار فایده و ۲- ارزیابی فایده. انتظار فایده به معنی آن است که یک شخص تا چه حد از یک پدیده انتظار فایده دارد. در ارزیابی فایده نیز، شخص ارزیابی می‌کند که آیا آن پدیده به نظرش برای او فایده داشته است (یا دارد) یا خیر.

عصر دوم نظریه‌ی مزبور، یعنی هنجارهای ذهنی، حاوی عنصر اجتماعی است؛ یعنی باورهای شخص درباره‌ی طرز تفکر دیگران درباره‌ی اعمالی که انجام می‌دهند. به عبارت دیگر، متغیر هنجار ذهنی، منعکس‌کننده‌ی نفوذ و فشار اجتماعی است که شخص آن را برای انجام کاری (رفتاری) احساس و ادراک می‌کند؛ بدین معنا که شخص توجه دارد تا چه حد رفتارش مورد تأیید یا توبیخ افراد یا گروه‌های خاصی قرار خواهد گرفت. این افراد یا گروه‌ها در واقع، نقش یک مرجع هدایت‌کننده‌ی رفتار را دارند که ممکن است پدر و مادر، دوستان نزدیک، همکاران یا معلمان باشند که به دو عامل تجزیه می‌شود: ۱- انتظار آنکه یک رفتار خاص را دیگر افراد مهم گروه چگونه ارزیابی می‌کنند که ما از این پس این دیگر افراد مهم را، دیگران می‌نامیم. ۲- انگیزه‌ی فرد برای پیروی از انتظارات دیگران (۱۸-۲۰).

میزان تأثیر هریک از این دو متغیر (گرایش و هنجار ذهنی) در به وجود آمدن قصد و نیت، همیشه یکسان نیست و بستگی به شخصیت فرد و شرایط اجتماعی دارد. از این رو، گاه ممکن است تأثیر گرایش بیش‌تر باشد و گاه تأثیر هنجار ذهنی. در

می‌داد و نمونه‌ها با توجه به تمایل خود، اعلام همکاری می‌کردند و در صورت مایل نبودن به همکاری، از آنان صرف نظر می‌شد.

ابزار مورد استفاده در این پژوهش، پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته براساس متغیرهای مدل آیزن و فیش باین بود که دارای ۴۰ گویه، شامل حیطةی قصد و نیت دینی با پنج گویه؛ حیطةی گرایش به تربیت دینی (شامل مؤلفه‌ی خانواده با پنج گویه، مؤلفه‌ی آموزش با شش گویه، مؤلفه‌ی رسانه با شش گویه و مؤلفه‌ی دوستان و آشنایان با پنج گویه، حیطةی هنجارهای ذهنی با پنج گویه) و حیطةی رفتار دینی که به صورت خودگزارشی بود با هشت گویه طراحی شد. برای ارزش‌گذاری این پرسش‌نامه که بر اساس مبانی نظری و دیدگاه متخصصان تربیت دینی ساخته شده، از مقیاس لیکرت (خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، خیلی زیاد=۵) استفاده شد. عدد ۳، میانگین وزنی مقیاس و سطح متوسط در نظر گرفته شد که میانگین دانشجویان اگر در هریک از حیطةها و پرسش‌ها از این سطح بالاتر بود، نشانه‌ی وضع مطلوب؛ و اگر پایین‌تر بود نشانه‌ی وضع نامطلوب آنان در گرایش به تربیت دینی بود.

برای روایی پرسش‌نامه از روایی محتوایی استفاده شد. بدین منظور پرسش‌نامه‌ی اولیه به همراه هدف‌های پژوهش برای تعدادی از صاحب‌نظران تعلیم و تربیت و حوزه‌ی تربیت دینی فرستاده شد و از آنان خواسته شد، پرسش‌نامه را بررسی و در فرم ارزیابی، دیدگاه خود را بیان نمایند؛ پس از دریافت دیدگاه‌ها، موارد طرح شده در دیدگاه‌ها اعمال شد. همچنین پایایی ابزار پس از اجرای مقدماتی بر روی ۳۰ نفر از جامعه‌ی آماری، با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مشخص شد، که ضریب پایایی برای هر یک از حیطةها این‌طور به دست آمده است: حیطةی رفتار دینی، ۰/۷۶؛ حیطةی قصد و نیت تربیت دینی، ۰/۸۴؛ و حیطةهای گرایش به تربیت دینی (آموزش، رسانه، دوستان و آشنایان و خانواده) ۰/۸۸ و حیطةی هنجارهای ذهنی (اعتقاد به تربیت دینی) ۰/۹۱ بود که در مجموع نیز برای کل پرسش‌نامه ضریب پایایی ۰/۹۲ به دست آمد که نشان‌دهنده‌ی سطح پایایی مطلوب آن است.

برای تحلیل توصیفی داده‌های به‌دست‌آمده از آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و برای بررسی عوامل مؤثر در گرایش به تربیت دینی، از تحلیل عاملی تأییدی^۱ بر پایه‌ی استفاده از الگوی معادلات ساختاری استفاده و داده‌ها با استفاده از نرم افزار AMOS20 نسخه‌ی ۲۰ تحلیل شد.

بیماران، درمان‌پذیری و تسریع بهبودی آنان نیز مؤثر است، زیرا میل و توجه به خدای متعال و درخواست از وی در فطرت انسان سرشته شده و بهره‌گیری از ابزار فطری انسان در تمام مرحله‌های زندگی بهترین راه حل است. توجه به مبانی و احکام دین اسلام در تمام عرصه‌ها، از جمله پزشکی، در پیمودن مسیر کمال علمی و اخلاقی بسیار مؤثر است، زیرا اسلام دین اخلاق است و هدف بعثت پیامبر اسلام نیز اکمال مکارم اخلاق بوده است (۲۱). از این‌رو، با توجه به اینکه علم پزشکی به درمان بیماری و حفظ سلامت انسان می‌پردازد، پزشک باید ویژگی‌ها و ریزه‌کاری‌های نظام خلقت را در بدن مورد مطالعه قرار دهد. بنابراین، وی در طول دوران آموزش و حتی در هنگام درمان به‌طور مداوم با پیچیدگی‌های نظام هستی سروکار دارد و این مسئله موجب می‌شود که پزشک بیش از دیگر افراد به عظمت الهی توجه داشته باشد و زمینه‌ی سیر و سلوک و کسب معنویت برای او فراهم‌تر خواهد بود؛ بنابراین، حرفه‌ی پزشکی بیش از دیگر حرفه‌ها انسان را با خدا مرتبط می‌کند (۲۲-۲۴).

پس، باتوجه به اهمیت گرایش به پذیرش تربیت دینی در دانشجویان علوم پزشکی و باتوجه به وجود خلأ پژوهشی در این زمینه، تحقیق حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان علوم پزشکی اصفهان بر پایه‌ی مدل گرایش آیزن و فیش‌باین انجام گرفته است.

مواد و روش‌ها

این مطالعه، توصیفی و از نوع همبستگی است که در پاییز و زمستان ۱۳۹۳ طراحی شده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل همه‌ی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ است که باتوجه به هدف‌های تحقیق، بر اساس شیوه‌ی نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند؛ بدین‌صورت که با مراجعه‌ی حضوری به دانشکده‌های مربوطه و بی‌توجه به نوع مقطع، رشته و دیگر متغیرهای دموگرافیک، به‌صورت کاملاً تصادفی، پرسش‌نامه‌ی تحقیق در میان جامعه‌ی آماری پژوهش توزیع شد. همچنین با توجه به اینکه برای مطالعات همبستگی، تعداد بالای صد نفر برای نمونه‌گیری کفایت می‌کند، از این‌رو در این پژوهش تعداد ۱۵۴ دانشجو به‌صورت کاملاً تصادفی، انتخاب شدند، که نمونه‌های تحقیق به شمار می‌روند. معیار ورود در این مطالعه تنها تمایل و رضایت دانشجویان برای پاسخ به پرسش‌های پرسش‌نامه‌ی تحقیق بود، بدین‌صورت که قبل از تحویل پرسش‌نامه به نمونه‌ها، محقق در مورد موضوع و هدف پژوهش توضیح

¹ Confirmatory factor analysis

یافته‌ها

در مطالعه‌ی حاضر، ۱۵۴ پرسش‌نامه توزیع که همه‌ی پرسش‌نامه‌ها تکمیل شد؛ از این تعداد، ۹۴ نفر (۰/۶۱) مؤنث و ۶۰ نفر (۰/۳۹) مذکر بودند.

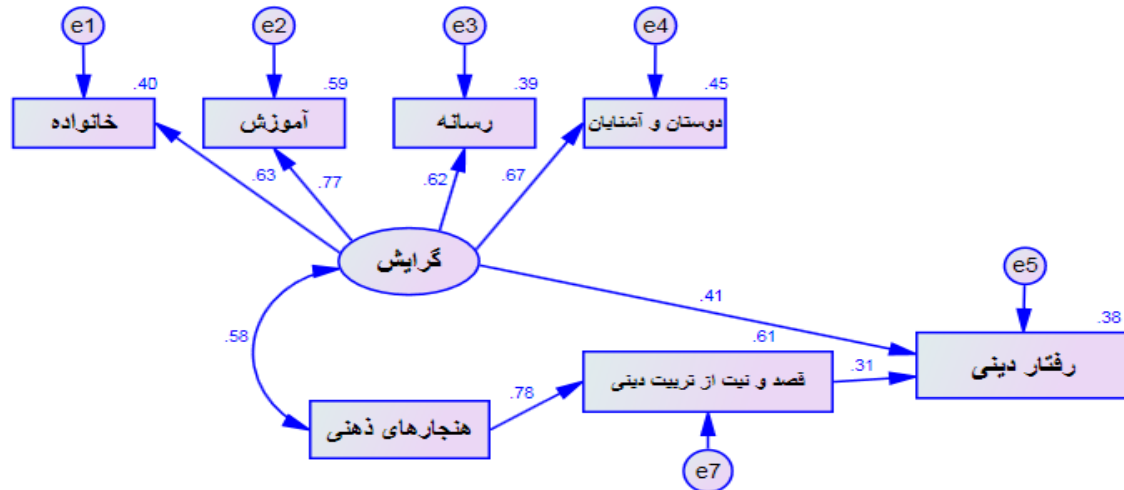
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان درباره‌ی متداول‌ترین شیوه‌ی که آنان تربیت دینی را از آن طریق فرا گرفته‌اند، این‌گونه پاسخ دادند: ۹۷ نفر (۶۳ درصد) از طریق والدین؛ ۳۴ نفر (۲۲/۱ درصد) از طریق مدرسه؛ ۱۲ نفر (۸/۷ درصد) از طریق رسانه؛ ۴ نفر (۲/۶ درصد) از طریق دانشگاه و ۳ نفر (۱/۹ درصد) از طریق نهادهای مذهبی.

میانگین و انحراف استاندارد نمره‌های مولفه‌های مدل مفهومی تحقیق به شرح ذیل به دست آمد: حیطه‌ی قصد و نیت تربیت دینی، برای مردان: (۰/۵۹±۳/۶۳) و برای زنان: (۰/۶۷±۳/۷۲)؛ حیطه‌ی اعتقاد به تربیت دینی، برای مردان: (۰/۶۴±۳/۷۶) و برای زنان: (۰/۹۳±۳/۹۹)؛ حیطه‌ی رفتار برای مردان: (۰/۵۵±۳/۲۷) و برای زنان: (۰/۷۵±۳/۳۲).

برای مؤلفه‌های گرایش به تربیت دینی، مؤلفه‌ی خانواده، برای مردان: (۰/۷۸±۴/۰۸) و برای زنان: (۰/۷۵±۳/۸۸)؛ مؤلفه-

ی آموزش: (۰/۸۲±۳/۴۷) و مؤلفه‌ی رسانه، برای مردان: (۰/۷۱±۳/۴۱) و برای زنان: (۰/۹۳±۳/۴۸)؛ و مؤلفه‌ی دوستان و آشنایان برای مردان: (۰/۸±۳/۴۵) و برای زنان: (۰/۸±۳/۲) بود.

اما برای تحلیل عاملی تأییدی بر پایه‌ی معادله‌های ساختاری، در آغاز، برپایه‌ی مدل آیزن و فیش‌باین (نمودار شماره ۱)، مدل مفهومی تحقیق به صورت (نمودار شماره ۲) ترسیم و عملیاتی شد. چنان‌که دیده می‌شود، در این تحقیق، یک متغیر پنهان (گرایش به تربیت دینی) و سه متغیر مشاهده‌پذیر (هنجارذهنی در مورد تربیت دینی، قصد و نیت از تربیت دینی و رفتار دینی) براساس مدل آیزن و فیش‌باین وجود دارد. از این‌رو، از میان این چهار متغیر، متغیری که به شکل مستقیم اندازه‌گیری نمی‌شد (متغیر پنهان)، برپایه‌ی چهار متغیر آشکار اندازه‌گیری شد. این متغیرهای آشکار برای گرایش به تربیت دینی شامل خانواده، آموزش، رسانه و دوستان و آشنایان بود که نتیجه‌ی مدل در نمودار شماره ۳، نشان داده شده است:

نمودار ۳- ضریب‌های رگرسیون استاندارد شده برای مدل مفهومی تحقیق

تنهایی ۵۹ درصد از واریانس مؤلفه‌ی گرایش به تربیت دینی را نیز تبیین می‌کند. همچنین مؤلفه‌های دوستان و آشنایان، خانواده و رسانه با توجه به بارهای عاملی و میزان واریانس تبیین‌کننده، به ترتیب در رتبه‌های بعدی اهمیت در مؤلفه‌ی گرایش قرار گرفته‌اند. همچنین مؤلفه‌ی گرایش، در کل با بار عاملی ۰/۴۱ بر مؤلفه‌ی رفتار دینی تأثیرگذار است؛ این بدین معنا است که با افزایش یک انحراف استاندارد در مؤلفه‌ی

باتوجه به نتیجه‌های به دست آمده، رابطه‌های موجود در مدل مشاهده شده، معنی‌دار بود و فقط بین مؤلفه‌ی گرایش و حیطه‌ی قصد و نیت از تربیت دینی رابطه‌ی معناداری مشاهده نشد؛ بنابراین مسیر بین این دو مؤلفه، از مدل حذف شد. اما باتوجه به یافته‌های به دست آمده در میان متغیرهای گرایش، مؤلفه‌ی آموزش با بار عاملی ۰/۷۷، بیشترین اهمیت را نسبت به دیگر عوامل در این حیطه داشته است، ضمن اینکه به

همان‌طوری که در جدول نشان داده شده است، در برخی از جنبه‌های مدل، بین دیدگاه پسران و دختران تفاوت وجود دارد. پسران به ترتیب (رسانه، آموزش، دوستان و خانواده) را و دختران به ترتیب (آموزش، دوستان، رسانه و خانواده) را مهم‌ترین عوامل گرایش به تربیت دینی می‌دانند. اما در دیگر موارد مدل، بین دیدگاه این دو گروه تفاوت وجود نداشته و دیدگاه‌ها در مورد تأثیر اعتقاد بر قصد و نیت، قصد و نیت بر رفتار؛ و گرایش بر رفتار، تقریباً یکسان است.

بحث

با توجه به اینکه پزشک در هنگام درمان به‌طور مداوم با پیچیدگی‌های نظام هستی سرو کار دارد؛ پس اعتقاد و باورهای مذهبی وی نیز به‌یقین در نحوه‌ی درمان او مؤثر خواهد بود. از این‌رو، تحقیق حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر در گرایش به تربیت دینی دانشجویان دانشکده‌ی پزشکی اصفهان انجام شد.

یافته‌ها نشان داد از دیدگاه دانشجویان، متداول‌ترین شیوه‌ی که آنان تربیت دینی را از آن طریق فراگرفته‌اند، اثرپذیری از والدین بوده است. این یافته همسو با پژوهش براتی است، که والدین را مهم‌ترین و اصلی‌ترین عامل تربیت دینی دانسته است (۹). از این‌رو، تربیت درست و هماهنگ در محیط خانه، زمینه‌ی رشد و شکوفایی سریع فرزند را فراهم می‌سازد. در خانواده، والدین که اصلی‌ترین عضو آن هستند، باید در تربیت دینی فرزندان تلاش کنند تا مرتبی از سر شوق و اشتیاق به تجربه‌های درونی دست یابد. استفاده از شیوه‌های مناسب تربیتی در محیط خانه و عرضه‌ی درست معارف دینی و مذهبی به فرد، در تربیت دینی او تأثیر فراوان دارد. بنابراین، بر پدران و مادران لازم است که تمام تلاش خود را نسبت به تربیت مطلوب دینی فرزندان خویش به کار گیرند. از جمله کارهای تربیتی برای تحقق یافتن عوامل اصلی تربیت دینی خانواده، فعالیت‌های دینی و فرهنگی والدین است که به منظور تأمین شرایط مساعد تربیتی صورت می‌گیرد (۲۵).

همچنین بر پایه‌ی یافته‌ها، از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در کل، خانواده، دوستان و آشنایان، رسانه و آموزش عوامل تأثیرگذار در گرایش آنان به تربیت دینی بوده است که در این میان آموزش دارای بیشترین تأثیر از دیدگاه آنان بوده است. از دیدگاه دانشجویان پسر، عامل رسانه؛ و از دیدگاه دانشجویان دختر، عامل آموزش مهم‌ترین عامل گرایش به تربیت دینی بوده؛ و از دیدگاه هر دو گروه، عامل خانواده کم‌اهمیت‌ترین عامل در میان عوامل مختلف

گرایش، می‌توان انتظار داشت که در مؤلفه‌ی رفتار دینی ۰/۴۱ انحراف استاندارد افزایش پیدا کند.

از سوی میزان همبستگی (کوواریانس) بین مؤلفه‌ی گرایش و هنجارهای ذهنی نیز معنادار است (۰/۵۸). همچنین حیطة‌ی هنجارهای ذهنی نیز با بار عاملی ۰/۷۸ بر مؤلفه‌ی قصد و نیت از تربیت دینی تأثیرگذار است. در نهایت حیطة‌ی قصد و نیت تربیت دینی نیز با بار عاملی ۰/۳۱ بر مؤلفه‌ی رفتار دینی اثر می‌گذارد.

جدول شماره ۱، شاخص‌های ارزیابی برازش مدل تحقیق را نشان می‌دهد که گویای این است که مدل مفهومی تحقیق به‌طور کلی پذیرفتنی است.

جدول ۱. شاخص‌های ارزیابی برازش مدل مشاهده شده

شاخص‌های نیکویی برازش	مقدار	حد پذیرفتنی
(نتیجه‌ی آزمون خی دو) ^۱	۳۱/۷۷۳	-
(میانگین مربعات خطای برآورد) ^۲	۰/۱۷۲	کم‌تر از ۱
(نسبت آماره‌ی خی دو به درجه‌های آزادی) ^۳	۲/۴۴	بین ۱ تا ۵
(نیکویی برازش سازگار شده) ^۴	۰/۸۱۴	بیش‌تر از ۰/۸
(شاخص برازش هنجار) ^۵	۰/۹۶۳	بیش‌تر از ۰/۹

اما برای بررسی تفاوت دیدگاه‌ها نیز به بررسی متغیر تعدیل‌گر جنسیت پرداخته شد که، نتایج آن در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. بارهای عاملی استاندارد شده‌ی مدل تحقیق براساس متغیر جنسیت

پسران	دختران	بار عاملی
۰/۶۶۹	۰/۴۸۷	خانواده و گرایش
۰/۷۶۰	۰/۷۴۷	رسانه و گرایش
۰/۷۵۰	۰/۸۷۰	آموزش و گرایش
۰/۶۹۰	۰/۷۷۲	دوستان و گرایش
۰/۷۷	۰/۷۲۷	اعتقاد و قصد
۰/۴۲۵	۰/۴۲۲	قصد و رفتار
۰/۳۲۱	۰/۳۲۴	گرایش و رفتار

^۱ Chi-square

^۲ The Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)

^۳ CMIN/DF

^۴ AGFI

^۵ New Flyer Industries (NFI)

دوستان و آشنایان، خانواده و رسانه تأثیرگذارترین بودند. این عوامل به همراه هنجارهای ذهنی که فرد درباره‌ی تربیت دینی دارد، در مجموع قصد و نیت وی از تربیت دینی را نشان می‌دهد که ظهور قصد و نیت تربیت دینی منجر به شکل‌گیری رفتار دینی می‌شود. از این‌رو باتوجه به اینکه در این تحقیق آموزش به عنوان مهم‌ترین عامل شناسایی شد، بنابراین توجه بیش‌تر به این عامل ضروری است.

References

1. Keshavarz S. Indicators and damage of religious education. *Journal of Islamic education*. 2006;6(3):93-122. (Full Text in Persian)
2. Masoodi H, MazlomeKhorasani M, Noghani M. The effects of a father's role in the religious education of children in families city of Mashhad. *Biquarterly Journal of Islamic Education*. 2015;10(20):141-62. (Full Text in Persian)
3. Bertram-Troost GD, de Roos S, Miedema S. Religious identity development of adolescents in religious affiliated schools. A theoretical foundation for empirical research. *Journal of Beliefs & Values*. 2006;27(3):303-14. (Full Text in Persian)
4. Sadeghzadeh GH. Role of spiritual intelligence in religious education in religious education articles. *Religious Education Conference; Qom: Research Institute of Imam Khomeini; 2009*. (Full Text in Persian)
5. HajiDehabadi MA. The pathology religious education. *Qom: Institute of seminary and university; 2002*. (Full Text in Persian)
6. Delbari M. Religious educational damages of view Shahid Beheshti. *Conference on Education; Tehran: Roshd; 2006*. (Full Text in Persian)
7. AbadiVaighan KH, Mazenabkhodei M. Identify and examine factors affecting the credibility of religious education adolescents. *The first International Congress on Culture and Religious Thought; 2015*. (Full Text in Persian)
8. Zandwaniyan Naiiny A, Dehghani Ashkezari M, Tayyebi R. The inclination of female high school student in sadooq City (yazd province). *Journal of Islam and educational research* 2010;5(1):109-25. (Full Text in Persian)
9. Barati H. Factors affecting the religious education of children. *Tehran: Tehran University; 1996*. (Full Text in Persian)
10. AghaeiMeibodi F. Investigate the factors contributing to the growth and consolidation of religious beliefs third year students high school Ardekan city. *Yazd: Management and Research Yazd; 2007*. (Full Text in Persian)

گرایش به تربیت دینی بوده است. این یافته همسو با پژوهش‌های آبادی وایقان و مذب خدایی، براتی، زندوانیان نایینی و همکاران است که هرکدام در تحقیق خود نشان داده که چهار عامل خانواده، مدرسه، دوستان، آشنایان و رسانه‌ها در گرایش به انجام فریضه‌های دینی نقش معناداری دارند. همچنین شهید بهشتی نیز معتقد است که تربیت دینی محصول کارکرد تمام خرده نظام‌های فرهنگی-تربیتی اعم از خانواده، مدرسه، رسانه‌های جمعی، گروه همسالان، روحانیان و محیط اجتماعی است (۶-۹).

طبق نتیجه‌های به‌دست آمده بر پایه‌ی مدل آیزن و فیش باین، چهار متغیر پنهان وجود داشت که همان چهار عنصر اصلی فرضیه‌ی تحقیق بود. یافته‌ها نیز حاکی از معناداری بیش‌تر مؤلفه‌های تحقیق، یعنی عوامل مؤثر در گرایش به تربیت دینی، هنجارذهنی در مورد تربیت دینی، قصد و نیت از تربیت دینی و رفتار دینی بود. الگوی معادلات ساختاری نشان داد که مؤلفه‌ی گرایش به تربیت دینی تأثیر مستقیمی بر رفتار دینی دارد و مؤلفه‌ی هنجارهای ذهنی نیز تأثیر مستقیمی بر مؤلفه‌ی قصد و نیت فرد از تربیت دینی می‌گذارد و در نهایت این حیطه نیز رفتار دینی را تبیین می‌کند. از این‌رو، باید جایگاه تربیت دینی، به‌ویژه حیطه‌ی آموزش آن درک شود و با آشنایی و فراگیری عوامل و روش‌های درست‌تر و نیز با برنامه‌ریزی و تعامل، به تربیت دینی هرچه بیش‌تر و بهتر دانشجویان علوم پزشکی همت گماشت تا زمینه‌ی شکوفایی استعدادهای نهفته در بُعدهای مختلف آنان فراهم آید و افراد به رشد و تعالی معنوی دست یابند.

نکته‌ی مهم در این تحقیق، این است که، این مطالعه به دانشجویان علوم پزشکی دانشگاه اصفهان اختصاص دارد؛ بنابراین، باید در تعمیم نتیجه‌های آن به دیگر رشته‌ها احتیاط لازم را به عمل آورد. همچنین با توجه به اینکه هدف اصلی پژوهش صرفاً تعیین عوامل مؤثر در گرایش دانشجویان به تربیت دینی در حالت کلی بوده است از این‌رو، عوامل دموگرافیک مانند مقطع تحصیلی، نوع رشته و دیگر عوامل اثرگذار مورد بررسی قرار نگرفته است.

نتیجه‌گیری

باتوجه به یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که برای آنکه فرد رفتار دینی داشته باشد، ابتدا باید زمینه‌هایی که تأثیرگذار است فراهم شود. باتوجه به یافته‌های تحقیق، این عوامل ابتدا از عوامل تأثیرگذار بر گرایش فرد به تربیت دینی نشئت می‌گیرد که در این تحقیق به ترتیب اهمیت چهار عامل آموزش،

11. Salmanzadeh A, Farhadi P. Factors affecting religious education from the perspective Quran and Hadith. The first Global Conference on the Sustainable Development of Education and Psychology, Social and Cultural Studies; Tehran: Arvand Mehr institutions of higher learning, The strategies to achieve sustainable development; 2014. (Full Text in Persian)
12. Salehi A, Tahami R. Analysis of factors and barriers affecting religious education based on the words of Imam Ali (as) in Nahj al-Balaghe. Journal of Islamic Education. 2009;4(9):75-94. (Full Text in Persian)
13. Karimi Y. Social psychology theories, concepts and applications. Tehran: Arasbaran; 2012. (Full Text in Persian)
14. Shahbazi M, Ghorbani F. Effective factors on Tendency of Students Tabriz Universities to Join Entrepreneur Cooperatives. Co-Operation and Agriculture. 2009;18(4):11-31. (Full Text in Persian)
15. Barati AK, Ramezani M, Mozafaremini A, Alibigi AM. Attitude and orientation Esfahan province farmers Than participate in training courses and agricultural extension. Based on model, Fishbin & Aizen. Journal of Agricultural Research Management. 2014;29(3):63-73. (Full Text in Persian)
16. Taleban MR. Relationship youth tendency to pray with subjective norms. Journal of Marefat. 2014;8(1):2-21. (Full Text in Persian)
17. Ajzen I, Fishbein M. Understanding attitudes and predicting social behaviour; 1980.
18. Friberg K. Apprenticeship orientation as planned behavior in educational choices: a path model of antecedent beliefs. Empirical Research in Vocational Education and Training. 2014;6(1):1.
19. Stock RM, Hoyer WD. An attitude-behavior model of salespeople's customer orientation. Journal of the Academy of Marketing Science. 2005;33(4):536-52.
20. Baumgartner H, Pieters R, Bagozzi RP. Future-oriented emotions: conceptualization and behavioral effects. European Journal of Social Psychology. 2008;38(4):685-96.
21. Ghazvini MK. Holistic medicine Imam Sadeq AS. Tehran: Message of justice; 2009. (Full Text in Persian)
22. Enjoo SA, Mosavat SH, Heydari M. Medical Ethics in Iranian Traditional Medicine: A Review of Qutb al-Din al-Shirazi's Ethical Code. Journal of research on History of Medicine. 2014;3(3):113-22. (Full Text in Persian)
23. Motamed Jahromi M, Dehghani L. Attitude to the principles of medical ethics and its compatibility with Islamic ethics. Journal of Babol University of Medical Sciences. 2014;2(82):29-35. (Full Text in Persian)
24. Tavakoli G, Saranyzadeh M. Historical study Razi Medical Ethics. Journal of Medical History. 2013;3(16):53-74. (Full Text in Persian)
25. Karimi A. Religious education. Tehran: Publications Ghadiani; 2008. (Full Text in Persian)